

Шекспиров “Хамлет” као студија о неизводљивости

У студији о Хамлету – Мочалова, руски критичар Бјелински, каже. “Он (Клаудије) чак воли Хамлета и био би срећан с њим као добар отац са драгим сином, са својом слатком надом.” Наравно, са оваквим приступом односу Хамлет – Клаудије тешко је сложити се. Могуће је, наиме, да се Бјелински понесен некаквом својом унутрашњом рефлексijом, изразио заиста на “превише топао” начин, наговештавајући тако чак и могућу “идилу” између краљевића и његовог стрица. И, онда, гледалац или читалац, дабоме – јер сцена убиства старог краља довољно дубоко обитава у његовој свести –

овакву тезу глатко одбацује. Он чини оно очекивано: следећи један развој Клаудијевог лика, онај који је условљен драмом, који је, као такав, једино и потребан драми – одмах поставља Хамлета и Клаудија једног наспрам другог, као на смрт завађене противнике. Али...

Вратимо се поново на речи Бјелинског: “Он чак воли Хамлета...” Зашто би Клаудије волео Хамлета? Заиста, нема разлога. Ипак, он нема много разлога ни да га мрзи, барем док овај не почне да му ради о глави. Мржња се дакле, јавља касније, а, у почетку, можда је реч само о одређеној “узнемирености” – јер, не заборавимо, Хамлет је, ипак, претендент на престо, а, уз то га и народ воли, што се никако не би могло рећи и за Клаудија. Ако, сада, имајући ово у виду, узмемо себи слободу да “преуредимо” реченицу Бјелинског на следећи начин: “Он (Клаудије) чак нема ништа против Хамлета и био би задовољан с њим, као добар краљ са својим штићеником, са својим будућим наследником.” У овим је речима исказана суштина првобитног односа краља према Хамлету. Разуме се, такав однос краљевић не може да прихвати, јер не прихвата ни Клаудија. Ни као мужа своје мајке, а поготово касније, као убицу свог оца! Међутим, убиство оца, као и срамотан брак његове мајке, подједнако учествују у стварању дубоке духовне ране Хамлетове. А сада, препустимо се малој позоришној илузији. Ево нас, дакле, у свечаној дворани Елсинора. Улазе краљ, краљица, Полоније, Хамлет, Лаерт и остали у краљевој пратњи. Они се постављају око краља, док зрак јутарњег сунца који се провлачи кроз неки од отвора на зиду, као да свија ореол изнад овог свечаног скупа. Полоније, задовољан што сменом на престолу није изгубио свој високи положај, благонаклоним климањем главе поздравља сваки покрет Клаудијеве зенице. Цео скуп обавија дремљива атмосфера, тешка и пријатна, својеврсна елсинорска “фјака”. Краљ почиње да говори, док лордови халапљиво гутају његове миловучне фразе. Гертруда се ослања о његову руку, а он јој упућује погледе који говоре о слатким љубавним ноћима. Лаерт има жељу да се врати у Француску; “Изабери, Лаерте, час; време је твоје...” Краљ је срећан, сви су срећни, уједињени у општем покушају да поврате изгубљену дворску хармонију...

“КРАЉ: А сад, синовче, сине, Хамлете...

ХАМЛЕТ: Синовац, не син, неприродни оче.” ... и, готово је с обманом. Хармоније нема, нити је може бити. Хамлет је руши као кулу од карата, исувише свестан преваре коју она собом носи. Следи нови покушај:

“КРАЉ: Зашто сте увек у тим облацима?

ХАМЛЕТ: Не, краљу, ја сам одвише на сунцу.” ... и, опет неуспех. Хамлет није у облацима, како би то Клаудије желео да прикаже. Он јасно види краљеве намере, његов покушај “да рану пре-вуче покожицом”. И касније у драми, пред пут за Енглеску, Хамлет такође прозире краља. Заправо, за њега, Клаудије никада и није био тајна. “Ти знаш” – каже му Гертруда – “општа ствар је да све живо мре”. “Да, госпо, опште ствар” – понавља Хамлет. Верна жена и краљица јури у родоскрвну постељу, сатир ставља маску Аполона, “метиљави клас постаје

краљ”. “Да, госпо, општа ствар...” Те речи као да представљају пролог Хамлетовој меланхолији.

Треба запазити две ствари. Прва је да Клаудије и Гертруда, а са њима и остали дворани, настоје и успевају да остваре хармонију у дисхармонији, склад у нескладу, али само између себе. Како без улоге Хамлета та представа није доречена, они преко Клаудија, нудећи краљевићу престолонаследство, настоје да и принца увуку у своју игру, у којој се не види оно што се види, а види оно што се не види. Друга ствар јесте Хамлетово одбијање. Битно је уочити да се то одбијање јавља чак и пре него што Хамлет, од духа свог оца, буде упућен у стричев злочин. Јер, шта би било да се и Хамлет укључио у ту фарсу? Постао би управо оно нашта је Бјелински и мислио: наследник престола, али и краљев “послушни дечко”. Краљевско копице које тупо гледа како му мајка постаје блудница; размажени принц који Офелији поставља замке по Елсинору. Али, тако нешто, разуме се, није могло да заинтересује Шекспира. Краљевић је одбацио лажну хармонију и настала је драма о Хамлету.

Управо тада, и тек тада, настаје сукоб између краља и његовог синовца. Сукоб који Клаудије није желео, који је свим силама настојао да избегне, а који после појаве духа и његових речи упућених Хамлету, постаје питање живота и смрти. Речју, Клаудије једноставно “бива натеран” да чини оно што мора.

Покушајмо сада да коначно одредим прави карактер овог сукоба. Шекспир је Хамлета написао око 1601. године. То је било немирно доба у коме су политички сукоби обично почињали или са завршавали злочиним. Свет још увек памти сукоб између краљице Елизабете и шкотске краљице Марије Стјуарт, који се завршио погубљењем шкотске краљице, 1587. године. Дворске сплетке су довеле до погубљења и ерла од Есекса, Елизабетиног и народног љубимца. Шекспиров мецена и пријатељ, лорд од Саутемптона, само захваљујући својој младости, избегао је секиру. После свих таквих “легитимних злочина” настајао би период привидног или правог затишја, у коме би они који су захваљујући нечијем смакнућу стекли положај, настојали да га што боље уновче. Један од начина да се то постигне би је и онај елсионорски, игра звана “склад у нескладу”.

У том светлу треба посматрати Клаудија, као и његов однос према Хамлету, разуме се, само на почетку драме. Јер. тај се однос мења, а током одвијања драмске радње непрекидно се усложњава. Од првобитно пасивног, све до веома активног и, најзад, смртоносног по обојицу.

Да ли је Клаудијев злочин, којим је он дошао на дански престо, био само политичке природе? То није лако закључити. Сам Хамлет нам, говорећи о свом оцу као о Аполону са Марсовим оком “што светли и влада”, а о стрицу као о “метиљавом класу”, намеће извесне сумње. Јер, “сатир” је лако могао да завиди “Аполону” на његовој лепоти и, срећи, врлинама и, надасве, на његовој краљици. Можда је то, онда, убиство из зависти? Да ли је? Видимо, наине, да оваква поређења. која у сваком случају иду на штету Клаудијеву, чини само Хамлет, а он је пристрасан. Највероватније, Клаудијев злочин има елементе и једног и другог. Уклонивши старог краља Хамлета, дакле оног који условљава комплекс инфериорности у Клаудија, убица, тачније братоубица, добија и његову круну, чиме тај крвави чин постаје и политички мотивисан.

Ступивши на престо Данске и оженивши се Гертрудом коју, нема сумње, бескрајно воли (а, да ли она на исти начин воли њега или га се, можда, помало и плаши, друго је питање), Клаудије може да буде задовољан. Али, не сасвим, јер ту је Хамлет на кога је он скоро и заборавио. Краљевић ће се појавити подсећајући га му не може бити сином, нити му он може бити оцем, јер син краља Хамлета не прихвата Клаудијеву игру. Клаудију тада постаје јасно да покојни краљ и даље живи у Елсинору и да поново мора да буде уклоњен. Ипак, у почетку, Клаудије и

не помишља да убије Хамлета. Он је веома рационалан и нуди Хамлету престолонаследство – мада не из љубави, како сматра Бјелински – него из користољубља. Његови разлози су, такође, рационални. Пошто, највероватније, не може да има наследника, јер је Гертруда ушла у пету деценију живота, Клаудије покушава да са Хамлетом направи политички компромис: обећати краљевићу круну, ако овај зажмури на његов неприродни брак и не смета његовом престолу. Другим речима, краљ покушава да отупи Хамлетове “духовне рефлексе” и тиме испуни основни предуслов за стварање тоталне хармоније на двору, како би могао несметано да ужива у свом краљевању. Хамлет, свестан преваре, одбацује такав компромис, али Клаудије не одустаје. После свега, он, напokon, жели мир и само мир. У тренутку кад постане свестан да му Хамлет ради о глави, он, у очајању, једноставно не зна шта да чини:

“А ја, к’о неко везан с посла два, Беспослен стојим не знајући где Да почнем, те оба занемарујем.”

Из овога се види безизлазност краљева положаја. Јер, ако пусти “лудости његовој (Хамлетовој) ту власт”, Клаудије губу круну, краљицу и живот. Ако, међутим, уклони Хамлета, његов ће живот, бар привремено, бити ван опасности, али ће хармонија неповратно ишчезнути са двора. Елсинор би кад-тад сазнао да је Хамлет убијен у Енглеској, дворани би постали свесни Клаудијеве улоге у свему томе, Гертруда би постала мајка-осветница, док би народ одмах јурнуо на Хамлетовог убицу! Зато се Клаудије и колеба. Као да је Шекспир желео да се краљ, макар један једини пут у драми нађе у Хамлетовој кожи. Али, Клаудије ипак није меланхолични принц и он одмах после тога дела: шаље краљевића у смрт. Том, рекао бих, очајничком одлуком. од две смртне претње бира ону која му се чини “мање смртном”. Али, он није свестан да, при том, чини погрешан избор. Јер, тек том одлуком, којом са Розенкранцом и Гилденстерном шаље Хамлета у Енглеску на погубљење, тим, дакле, непобитним доказом свог злочиначког карактера, он од Хамлета прави свог целата.

У драми постоје три нивоа сукоба између синовца и стрица. Први, онај најмање заоштрен, јесте сукоб између очуха и пасторка, који је присутан током целе драме. Он одмах доводи до нарушавања хармоније, до истицања Хамлетовог карактера и, заправо, представља пролог. Заплет почиње са почетком сукоба на другом нивоу, са појавом духа и тајне коју он открива, при чему се Хамлет и Клаудије сукобљавају на једном високом интелектуалном плану освете. На трећем, најнижем нивоу, који почиње Хамлетовим путем у Енглеску, сукоб бива ослобођен свих духовних, моралних и мисаоних нијанси и постаје двобој на живот и смрт. То је кулминација. Покушајмо коначно да одредимо прави облик у коме се испољава драм-ски сукоб у Шекспировом Хамлету. Он, дакле, почиње испољавањем Хамлетове личне мржње према Клаудију, коју сазнање о убиству оца још више продубљује, као и са Хамлетовим одбијањем да се повинује законима “елсинорске игре”. Тиме се сукоб проширује и на остале дворане. Клаудије, наиме, а са њим и остали, постају свесни да Фортинбрасов поход на Данску није оно што угрожава њихову тек изграђену хармонију. За њихов немир крив је, у ствари, Хамлетов “неконформизам” садржан у “Синовац, а не син, неприродни оче”. Тиме њихов однос пре-ма краљевићу добија облик опште завере двора, која има за циљ да неутралише немир који краљевић уноси међу елсионорске зидове. Осећајући се као прогоњена звер, Хамлет постаје циничан, чак суров. Он узвраћа ударце, а сва настојања Двора да спозна Хамлетову тајну остају, заправо, безуспешна.

Зашто је расплет, односно, крај трагедије, баш тако написан? Раније је још речено да се он може наслутити чим се одреди суштина сукоба на релацији Клаудије – Хамлет. Очигледно је, наиме, да Клаудије мора да буде убијен, и то Хамлетовом руком. Оставити га живог, за Шекспира би, пре свега, значило да прихвата лажну и наметнуту хармонију, и да пушта “тај скривени чир” да и даље трује организам Данске (а у преносном значењу, можда и саме Енглеске) – да трује организам људског поретка. Хамлет је тај који мора да одстрани “чир”,

који не сме да допусти да се рана “превуче покожицом” и да се скривена болест прошири на цео организам. Без Хамлетовог мача на крају, све његово пређашње умовање и делање било би бесмислено.

Поставља се, међутим, питање: а зашто Шекспир мора да “убије” и Хамлета? Одговор који се, наравно, намеће јесте да то захтева трагичка радња, односно, да је то закон у трагедији. Али, Шекспир је тако добро баратао драматуршком техником, тако добро мешао жанрове да је лако могао и да се удаљи од основне легенде о данском принцу и напише свој крај. Међутим, одговор на ово питање је, ипак, сложенији.

Да је остао жив, Хамлет би свакако постао краљ. Али, каква би била његова владавина, да ли би таква слојевита, мисаона и колебљива личност могла успешно да води државу? Фортинбрасове речи на крају комада и над Хамлетовм лешом, да “он би показао се, збиља, прави краљ да оста у животу”, треба свакако прихватити с пуно резерве, јер, нити је он познавао Хамлета, нити може да каже ишта друго до лепих речи о ономе који му је оставио круну. Шекспир је, наиме, потпуно био свестан да таква личност као што је Хамлет, не би могла да буде подесан владар. Краљева је дужност да дела, а Хамлет то често није у стању; владар не сме да буде осетљив, а Хамлет је – преосетљив; краљ мора да располаже јаком животном енергијом, док Хамлет поседује нагон за самоуништењем. Међутим, хипотетички се може рећи да је Хамлет поседовао те тражене особине владара пре очевог убиства и мајчине удаје за убицу, да током драме те особине губи и постаје меланхолик, да би на крају, са Клаудијевом смрћу престао то да буде и опет постао онај стари, “очима свима и узор и циљ”. Као да убиство Розенкранца и Гилдестерна на путу за Енглеску, за Хамлета добија катарзично дејство. Међутим, за Шекспира, чини се, нема дилеме. Он нам сугерише кроз своју драму: да, тачно је да се из Енглеске враћа један други Хамлет, промењени Хамлет – али, то је промена на горе. То је промена која, заправо убија сваку наду да би дански краљевић икада више могао да поврати своју човечност и духовност.

Шекспир, дакле, “убија” обојицу противника. Али, драма није завршена. Потребно је да се поново успостави хармонија, “устројство државе и система”. Као “деух ех мацхина” у Елсинору се појављује млади Фортинбрас. Ко је, у ствари, тај Фортинбрас и зашто је он толико важан да му Шекспир даје завршну реч? Тешкоћа у прецизном дефинисању његове драматуршке функције лежи између осталог у томе што је и он у драми само скициран. Из пролога се, наиме, сазнаје да хоће да крене на Данску, после креће на Пољску (и то, чини се, само зарад славе) – и, најзад, појављује се у Елсинору. Прихватајући “срећан удес” који га чини краљем, наређује да се лешеви склоне. јер тај “призор тужан, за бојиште леп је, а овде је ружан”, и мирно, самозадовољно, чека своју промоцију у краља Данске. Говорећи о његовом појављивању у Елсинору, Јан Кот каже: “Одиграла се велика драма. На тој сцени су били људи. Борили се, ковали заверу, узајамно се убијали. Из љубави су вршили злочине, из љубави су лудели. Говорили су потресне ствари о животу, смрти и људској судбини. Постављали једни другима замке и у те замке упадали. Бранили своју власт, или се против те власти бунили. Хтели да поправљају свет, или само да спасу себе. Свима је до нечега било стало. Чак су и њихови злочини имали неке величине. После долази момак, крепак и млад. И са очаравајућим осмехом говори: “Склањајте ове лешеве. Сад ћу ја бити ваш краљ”. Кот се затим пита шта треба да репрезентује Фортинбрас? Свету судбину, бесмисао света или победу правде? Не одлучује се ни за један одговор, јер, заиста, сви могу да буду потврдни.

Фортинбрас је, дефинитивно, фатум. Током целе драме он се само назире, али се незадрживо ваља ка престолу Данске. На двору се међусобно убијају, али је он изнад сукоба, “као ваздух неповредан”, предодређен да уклони лешеве, постане краљ и да поврати хармонију. Али, истовремено, његов долазак чини сукоб између Клаудија и Хамлета бесмисленим, или, бар, беспредметним. Али, и то је фатум: бесмислен је зато што му је исход предодређен,

судбински предодређен. А, да ли је Фортинбрас заиста рука правде? Јесте, али које, какве и чије правде? Да ли оне опште људске, која тражи успостављање реда у нереду, хармонију у дисхармонији, устројство универзума, оне уже, елсионорске – или, још уже, Хамлетовске. Нема ли Правда повез преко очију? Истина је, наравно, свуда и нигде. Клаудије и Хамлет су мртви. Фортинбрас је краљ. Елсинор се навикао на смену краљева. И Офелија је мртва. Елсинор ће и њу преболети. Полоније и Лаерт су мртви. Боже мој, људи умиру. Розенкранц и Гилден... ах, па нећемо, ваљда, и њих спомињати? Гертруда? Шта би она радила без мужа и сина? Покојни краљ Хамлет, и он је, наравно, мртав... И он? Извините, а ко то беше? Елсинор ће све те смрти, злочине и убијања, рутински преживети и брзо заборавити. Крв се лако спира са његових степеника, а срце му је и онако – камено.

ПАЦОВИ

Одавно су се већ многи читаоци и гледаоци Шекспировог Хамлета пита ли: зашто Хамлет, који толико оклева да уклони убицу свог оца, тако лако шаље у смрт своје пријатеље из детињства, Розенкранца и Гилденстерна, и тако лако пробада бодежом човека иза завесе у соби своје мајке, не знајући ко је то? За бројне шекспирологе, критичаре, књижевне аналитичаре, или љубитеље књижевности уопште, то је питање постало предметом многих истраживања, која су често доносила опречне резултате. Розенкранц и Гилденстерн се појављују у ИИ чину. Краљ и краљица моле Хамлетове другове “од детињства раног што су расли с њим” да остану неко време у Елсинору и покушају да сазнају шта то мучи младог принца? Разуме се, уз Клаудијево обећање да “Посета ваша добиће захвалност што сећању једног краља доликује.” Краљеве речи су заиста недвосмислене и оне јасно стављају до знања Розенкранцу и Гилденстерну шта се од њих очекује: да буду уходе. Они пристају на такву улогу, али, рекао бих, не због недостатка и мало љубави према Хамлету, већ пре свега због њиховог исувише прагматичног приступа животу, односно, користољубља. Јер, уистину, они знају да једино од Клаудија могу да очекују материјалну или некакву другу корист, док им Хамлетова наклоност то не би могла да обезбеди. При томе се они и највише разликују од Хорација, чији је “модус вивенди” под-ређен вишим циљевима. Али, да ли су они, ипак, заслужили такав крај и шта је допринело да Хамлет тако лако постане уелат својим друговима из детињства?

Њихов први сусрет с Хамлетом у ИИ чину, ни на који начин не наговештава трагичан расплет њиховог пријатељства. Након пар речи (код Шекспира увек присутних) о Фортуну-блудници, о тамници Данској, разговор се наставља, на први поглед безазленим опсервацијама о сновима:

ГИЛДЕНСТЕРН: ... Јер, сваки онај што има амбиције није ништа друго до сенка једног сна.

ХАМЛЕТ: И сан је само сенка.

РОЗЕНКРАНЦ: То је истина; и ја држим да је амбиција тако лаког и ваздушастог бића, да је она само сенка сенке.

Да ли се и један драмски писац на овакав начин знао наругати својим ликовима? Као да се у овим речима о амбицији крије делић оне познате софокловске трагичке ироније, када се речи јунака окрећу против њега самог. Ни на један бољи начин Розенкранц и Гилденстерн нису тачније могли да опишу себе, иако тога нису били свесни. Њихов живот је сав подређен амбицији и то од њих, заправо, чини те поменуте “сенке сенки”. Такве “сенке” нису могле да опстану у крвавој елсинорској кланици.

Хамлет их, позивајући у двор, пита зашто су дошли? “Дошли смо да вас посетимо, кнеже, никаквим другим послом.” “Какав сам ја просјак” – узвикује Хамлет с очигледном иронијом у гласу – “ја сам сиромашан и самом захвалношћу. Али ја вам захваљујем; а сигурно је, драги

пријатељи, да је скупо платити и један новчић за моју захвалност”. Подсетимо се на час како је Хамлет претходно дочекао Хорација: као најдражег и искреног пријатеља коме је одмах отворио своју душу: “Волео бих више да сам се на Небу са најгрђим душманином срео, но што доживех тај дан, Хорацио!” Тако се, дакле, он обраћа човеку кога познаје тек од студентских дана у Витенмбергу и који се први пут појављује на Двору – док своје другове из детињства са којима се заједно брчкао можда баш у оној бари у којој је Офелија нашла смрт, или са њима играо на Јориковим леђима, прима крајње опрезно, служећи се најфинијим духовним оружјем, иронијом. То може да значи само једно: он их је одмах прозрео. Али, то не значи да је он, већ тада, одредио њима смрт. Не. Исти је разлог који Хамлета нагони да уклони, како њих, тако и Клаудија: доказала се, наиме, њихова непоправљивост! Хамлет током драме уочава да његови бивши пријатељи постају део механизма који настоји “да ишчупа његову тајну”, да се придружују онима који као пацови шушкају околу и иза њега, прислушкују га иза завеса или му подмећу Офелију са молитвеником. Ипак, огромна је разлика између њихове амбиције да се додворе краљу и Клаудијеве злочиначке амбиције да се дочепа престола. Јер, Розенкранц и Гилденстерн у бити и нису толико покварени. О томе сведочи њихово признање Хамлету о правој природи њиховог боравка у Елсинору, али, још више, њихов разговор са Хамлетом у ИИИ чину, у сцени “мишоловке”. У тој сцени, у којој се Хамлет на ниподаштавајући начин опходи према њима, Розенкранц му у једном тренутку каже:

“Кнеже мој, ви сте ме некад волели?”

Заиста, има искрене туге у тој констатацији, јер њих двојица још увек не схватају зашто су изгубили Хамлетову наклоност?

“РОЗЕНКРАНЦ: Добри мој кнеже, шта је узрок вашем растројству? Одбијајући да своје јаде поверите својим пријатељима, ви свакако пречите пут својој властитој слободи?”

Розенкранц, као и Гилденстерн, чини се да није свестан да су обојица изгубила Хамлетову наклоност. Њихов прагматичан дух као да не може да за тако нешто нађе ваљан разлог. За њих је више него природно да слушају и уважавају молбе-наредбе краља и краљице, стичући тако њихову наклоност, а истовремено – тако се, барем, њима чини – покушавају да пронађу и излече Хамлетову бољку. Међутим, они и не помишљају на варијанту по којој Хамлет, можда, не жели да га ико лечи, а поготову не такви “надрилекари”, као њих двојица. Јер, ступивши у додир са елсинорским чиром, они и сами постају болесни. Једини човек који поседује имунитет према тој “болештини”, јесте Хорације, и само он поседује способност излечења. И после чувеног Хамлетовог драматичног узвика: “До сто ђавола, мислите ли ви да се на мени може лакше свирати него на једној фрули?” – узвика тако надмоћног, а тако очајног – Розенкранц и Гилденстерн остају упорни у свом настојању да сазнају Хамлетову тајну, увек једнако безазлено наметљиви. Ипак, то још увек није пресудан разлог за Хамлетову одлуку да их уклони са овог света. Јер, а то је сасвим очигледно, сви око Хамлета настоје да сазнају његову тајну, али, Хамлету не пада напамет да их због тога све побије (убиства Полонија и Клаудија су посебне природе). Одговор, по свему судећи, треба потражити на другом месту.

Вероватно да је опет реч о љубави. За разлику од дворске свите, Хамлет је своју двојицу другова из детињства заиста волео. Он их је волео и онда када су дошли у Елсинор, упркос томе што је био свестан како ће их њихова амбициозност, по природи ствари прикључити завери. Краљевић се, наиме, надао да ће их, заклинајући их “правом њиховог друговања, слогом њихове младости, обавезом њихове вазда очуване љубави и свим што је још драгоцене и што би им какав речитији говорник могао ставити на срце”, преобратити и прикључити себи и Хорацију. Међутим, десило се оно што је највише могло заболети већ

рањеног и осетљивог принца: они су га издали. Тачније, издали су његову љубав. Учинили су оно што је и Офелија дели-мично учинила својом, макар и најмањом сумњом у Хамлетову наклоност и прихватањем “шпијунске” улоге коју јој је одредио отац Полоније. Ипак, њен грех је био далеко лакше природе: она је била само премлада девојка немоћна да се одупре покварености околине, што је Хамлет знао и никада није престао да је воли. Розенкранцу и Гилденстерну, међутим, издајство није могао да опрости. Поготову овакав Хамлет, рањен и раздражљив, коме је њихов поступак деловао попут соли бачене на живу рану! Тако су Розенкранц и Гилденстерн морали својим животима да исплате време у коме су се затекли. Али, не само време. Ма како то звучало, њихова је смрт за Хамлета значила живот. Јер, убијајући њих и пробадајући Полонија иза завесе, он је, у ствари, убијао краља Клаудија. Својим грубим речима упућеним Офелији, светио се својој мајци и краљици. Избегавајући тако ивице самоубилачког бездана, Хамлет је могао и даље да живи све више се приближавајући стварном задовољењу своје освете.

Полоније, велики доглавник, такође може да се сврста у онај круг “пацова” који окружују Хамлета. При том, он је, свакако “најдебљи пацов” од свих. Јер, његова је улога у “случају Хамлет”, двострука: он је руководилац завере, а истовремено и Офелијин отац. Према њему, као руководиоцу завере, Хамлет је могао да остане и равнодушан – али, такав није могао да буде и према оцу своје драгане. Нарочито с тога што је такав отац био главна препрека на путу њихове љубави. Међутим, а с тиме мора одмах да се рашчисти – Хамлет њему одистински није желео смрт. Уколико у овој драми уопште постоје случајности, онда је једна од њих вероватно и Полонијева смрт.

Бјелински, у студији о Хамлету – Мочалова, примећује како је Полоније тривијалан. Заиста, врло одржив закључак. Лик Полонија – доглавника сасвим је јасан и око тога нема дилеме. Јер, подсетимо се само Шекспирових историјских драма и ликова “блиских престолу” у њима: доглавника, саветника, канцелара, кардинала, коморника итд. Оно што све њих обједињује јесте, заправо, њихово непрекидно и наглашено истицање своје лојалности владару – и, заузврат, очекивање од тога материјалне или какве друге користи. За неке од њих, као, на пример, за Хамфрија, војводу од Глостера у Хенрију VI, та лојалност јесте де факто његова света дужност – али, такви су у мањини. Ни мало не оспоравајући психолошки сложенију структуру Полонијевог лика од неких сличних, ипак можемо да констатујемо како су бити њихових животних стремљења веома слични међу собом. Наравно, овим не улазим у то, је ли његова лојалност само израз користољубља или, можда, и осећања дужности, јер нам сам комад не даје довољно чињеница о томе. Он, само, из извесних разлога, чини оно што од њега захтева његов владар: уходи Хамлета у циљу откривања његове тајне.

Полонијеви поступци, међутим имају и своје наличје. Погледајмо трећу сцену првог чина, у којој му кћи Офелија открива знаке наклоности које јој упућује принц Хамлет. Полоније, на то, каже: “Ах! Замке, да се шљуке хватају! Знам, кад крв узаври, како издашно заклетве срце зајми језику. Тај пламен, кћери, светли, али незагрева, У обећању самом са угаси. ... Укратко, кћери, не веруј заклетвама. То су посреднице, али не оне боје какву одело њино показује, већ спроводнице молби нечистих; Миришу на завете свете, побожне, да тим што боље обману.”

Кроз ове Полонијеве речи несумњиво да провејава родитељска брига. Полоније примећује узаврела Хамлетова осећања, али сматра да су она пролазног карактера и да представљају опасност по част његове кћери. Укратко, он не верује у искреност осећања уопште и тај свој животни став само примећује на Хамлетов случај. Могуће је и да се Полоније некада горко разочарао у љубав, јер је горчина у његовим речима очигледна, али, како то примећује механички, за сваки случај – он открива своју тривијалност.

Сцена са Полонијем и Рејналдом је такође особена. Полоније, наиме, шаље свог слугу

Француску како би се обавестио о Лаертвом понашању. Овде, опет наилазимо на брижног оца, који шаљу свог “шпијуна” на задатак. Полоније као да наставља своју елсинорску игру скривања; оно чиме се користио уходећи Хамлета, користи сада и на свом сину. Разлике нема, осим што су се уходе промениле. Офелија – која је била само несвестан Полонијев шпијун – уступа место Рејналду. Користећи исти “принцип рада” при обради података, како на двору тако и у својој породици, овакав Полоније постаје, заправо, прототип будућих шефова обавештајних служби (ЦИА-е, КГБ-а, Мосада), с девизом: “Свако је сумњив док се не докаже супротно, а супротно се не може доказати!” Али, у томе и јесте Полонијева трагедија: у немогућности да раздвоји лични живот од “професионалне деформације”.

Живећи дуго на двору, на коме одвајкада владају вучји закони, чему нас, ако не историја, а оно, сигурно, уче шекспирове историјске драме, Полоније је пред собом имао само један основни циљ: како преживети? Једини начин био је, да и он сам постане – вук. Да научи како да се одбрани од дворских интрига које су се обично завршавале сечом нечије главе. У тој борби, он је, чини се, успео, али је затрован Елсинором изгубио осећај за праве људске вредности и чиста људска осећања. Зато је одмах и посумњао у искреност Хамлетове љубави према Офелији, као и у моралну исправност свог сина Лаерта. Полонијеве речи: “Сад видите, обмане мамац ваш/ упеца овог шарана истине”, казују нам много више од пуког коментара, јер је у њима, у једном стиху, Шекспир дао потпуну карактеризацију Полонијевог лика. Схватимо да он само обманом уме да дође до истине, а да му никако не пада на памет како би се истина, понекад, могла “упецати” и – истином. Томе га је научио Елсинор, то је постало његов начин живљења и, на крају крајева, то га је коначно стајало и живота. Као да има неке поетске правде у томе што је Хамлетов узвик: “Гле, пацов!” – био оно последње што је Полоније у свом животу чуо.

Убиство великог доглавника иза завесе у краљичиној соби представља једно од ређих места у драми које је већини тумача доста јасно. Они га, наиме, називају случајним, сматрајући да је Хамлетов мач био, у ствари, намењен краљу, за кога је принц сматрао да се крије иза завесе. Могуће, али... ? Је ли случајно то што се иза завесе уместо краља нашао Полоније, или случајно, у другом смислу? Да видимо: шта је претходило Полонијевом убиству? Становници Елсинора су се поделили у два табора. На једној страни Клаудије, Полоније, Розенкранц и Гилденстерн, који настоје да докуче Хамлетову тајну – а на другој, Хамлет и Хорације, који ту тајну брижљиво чувају. Неутрални би, можда, били: Гетруда, која воли свог сина, Офелија, која у својој невиности не може да сагледа суштину игре и Лаерт, који није у Данској. Хамлет, разуме се, већ на почетку бива свестан присутности и делатности друге стране. И то му смета. Желећи да се отресе досадних “пацова”, у почетку се служи иронијом. Међутим, убрзо увиђа како то није довољно, да његове ироничне жаоке не пробијају дебелу кору обавијену око осећања поноса и достојанства његових противника. Тада Хамлет, већ подоста узнемирен, почиње да им се руга.

Карактеристична је друга сцена трећег чина, коју Јан Кот сматра лекцијом “политичког опортунизма, која би могла да послужи као узор за право сатирично позориште”:

“ХАМЛЕТ: Видите ли онај облак који готово да има облик камиле?

ПОЛОНИЈЕ: Бога ми, заиста је налик на камилу.

ХАМЛЕТ: Чини ми се да личи на ласицу.”

ПОЛОНИЈЕ: Леђа су му као у ласице.

ХАМЛЕТ: Или на кита?

ПОЛОНИЈЕ: Врло је сличан киту.”

Интересантно је, међутим, да се Хамлет никада не руга свом најљућем непријатељу, Клаудију. Он само дозвољава себи да у одређеним тренуцима у драми према њему буде ироничан, али не више од тога. Зашто је то тако? Вероватно да објашњење треба потражити,

као и увек, у дубљим слојевима Хамлетовог карактера. Јер, не заборавимо. од свих својих непријатеља, Хамлет мора да убије само Клаудија и да буде његов уелат. А, колико је познато, на губилишту се уелат никад не руга својој жртви. Наравно, не из сажаљења, јер је за уелата то само посао, а за Хамлета чак света дужност према убијеном оцу – већ, пре би се рекло, осећај људског милосрђа, који је код данског принца у сваком случају присутан.

Оно друго објашњење зашто се Хамлет не руга Клаудију, које не искључује ово прво, такође је проблематично. Изгледа, наиме, као да Хамлет на изванредан начин цени свог највећег противника, стрица Клаудија. Као да само њега сматра достојним за “витешки турнир”, док остали, углавном, не заслужују да буду ни копљоноше. Карактеристичне су његове речи упућене Розенкранцу: “Па, онда, допустити да вас испитује један сунђер! Какав би одговор требало да упути један краљевић?” Хамлет никада не заборавља на чињеницу да је Клаудије краљ чија се власт протеже и над њим самим. С тога је он врло опрезан при разговорима с краљем. Хамлет не пати од осећања величине и, ма како то звучало, он је човек, заправо, ослобођен свих комплекса. На неколико места у драми, Хамлет каже да је немоћан, да је без средстава, да је “сиромашан и са-мом захвалношћу”. Краљевић, дакле, врло трезвено ступа у борбу с Круном, не прецењујући, али и не потцењујући њену тренутну снагу. Зашто он и поред тога не успева да убије краља, а остане жив – то ће, изгледа, заувек остати тајна овог комада.

Према томе, Хамлет, ма како дубоко мрзео Клаудија, не сврстава га у исту групу са Полонијем, Розенкранцом и Гилденстерном. Међутим, ти “пацови”, у суштини безопасни, невероватно много сметају Хамлету. Својим упорним “чепркањем” по његовој, већ и онако рањеној души, они Хамлета чине још раздражљивијим, способним да у очајању, никако не успевајући да их се отресе својим финим интелектуалним жаокама посегне и за њиховим животима. Управо таквог Хамлета затиче Полоније у краљичиној соби.

Хамлет долази краљици с намером да је жестоко осуди за њен поступак, да јој покаже “огледало у коме ће видети се сва”. Дакле, свој нагомилани очај, сву своју тескобу која трује његову душу, он жели да излије у једном даху и, макар на тренутак, ослободи се неподношљивог притиска. И, управо у том тренутку, бива пресечен Полонијевим узвиком! Присуство “пацова” иза завесе, Хамлет доживи као физички бол који треба одмах уклонити. У тренутку неурачунљивости или, пак, луцидности, вади мач и са узвиком “Гле, пацов!” пробада завесу.

Најзад, долазимо до кључног питања: ако, дакле, Хамлет убија човека иза завесе без размишљања, он сигурно не мисли да убија краља! Јер, тек пошто се смирио, на краљичин вапај: “Ох, шта учини!”, Хамлет, готово расејано одговара: “Ја заиста не знам. Да није то краљ?” Хамлет не само да не зна кога је убио, већ, чини се, није свестан ни да је уопште некога убио. Укратко, убиство Полонија није случајно по томе што је Хамлет мислио да је иза завесе краљ, а испало је да је неко други. Оно је случајно само по себи, случајно по томе – што се уопште догодило.